

NÉHÁNY GONDOLAT A MAGYAR NYELVET ÉRŐ ANGOL HATÁS ÜRÜGYÉN...¹

Kezdjük mindjárt egy kérdéssel: mi az oka, hogy nyelvünkben egyre szaporodnak az angol átvételek és tükörfordítások? A válasz egyszerűnek tűnik: nyilvánvalóan az angol nyelv egyre növekvő társadalmi presztízse (Balázs 1996, 1999; Bősze 2022). Ma az angol meghatározó – csaknem kizárólagos – szerepet játszik a tudományban, a kultúrában, az informatikában és a médiában. Az utóbbi állítás igazolására elég csupán Balázs Géza *Újmédia-kislexikonát* (2023) fellapozni, amely számos angolból átvett (pl. *always online, deepnet, multitasking*), angol elemek felhasználásával alkotott (pl. *lájkfoklór, lájkgomb, netsemlegesség*) vagy angolból tükörfordított (pl. *címkezés < tagging, kettősbeszéd < doublespeak, okosváros < smart city*) kifejezést tartalmaz (további példák: Balázs 2016; Mínya 2007, 2014, 2019). Más korokban persze más nyelvek bírtak hasonlóan nagy társadalmi presztízzsel: az ókori Rómában például a görög, a XVII. századi Európában a francia örvendett nagy népszerűségnek, a polgári Magyarországon pedig a XIX–XX. században, egészen a második világháború végéig a németnek volt komoly presztízse. Manapság sokan érzik úgy, hogy egy közlés az angol kifejezésektől szakmaibb és tudományosabb lesz, maga a közlő pedig hozzáértőbbnek tűnik fel. Egyesek abban a hitben élnek, hogy egy szöveg, ha angol kifejezésekkel tűzdelik meg, már pusztán ettől is rögtön hitelt érdemlővé és igazgá válik, és az angol kifejezéseket sokszor szinte valós érvek helyett állításai igazolására használják. E nyelvi magatartásformák mögött komplex okok húzódnak meg: jelen lehet közöttük a kor elvárásaihoz való igazodás kényszere, a tudományos hivalkodás, de a nagyozolni vágyás is. Van azért valami különös abban, hogy egy nagyobbrészt kellemetlen klímájú, tulajdonképpen az európai kontinens perifériáján található sziget nyelve a maga összes „furcsaságával és szeretnivalóságával” az elmúlt fél évszázadban a világ egyetemes kommunikációs eszközévé válhatott... A jelenség okairól, amelyek jórészt kívül esnek a nyelvészetben, egy korábbi írásunkban magunk is szoltunk. Ami a dolog nyelvi-nyelvészeti oldalát illeti, az angolnak álta-

¹ Grétsy László egyik utolsó reménye volt, amit megosztott a Nyelvőr felelős szerkesztőjével, hogy a Magyar Nyelvőrben újra hangsúlyosabbá válhat a nyelvművelés. Ennek szeretnénk most megfelelni, amikor több évtizednyi hallgatás után vállaltan gyakorlati nyelvművelők írásait adjuk közre. A nyelvművelési stílusok, szerepek megosztják a nyelvésztársadalmat. A visszahozott Nyelvművelés rovatban tudatosan közlünk három olyan írást, amelynek szerzője határozott véleményt képvisel nyelvi ügyekben. A szerkesztőség törekvése, hogy a továbbiakban is minden kulturált nyelvi véleménynek helyet adjon. (A szerk.)

lában azokat az előnyös tulajdonságait szokták az elterjedtségét alátámasztó érvként felsorolni, amelyek úgymond „alkalmassá teszik” a nemzetközi közvetítő nyelv szerepére (ilyen többek között az a tulajdonsága, hogy viszonylag kis szókinccsel, redukált grammatikai szabályokkal is képes a közlésre). Szemérmesen hallgatnak azonban a nehézségeiről. Pedig az angol esetében már egy eleve több sztenderddel rendelkező (pl. brit angol, amerikai angol, ausztrál angol), ún. pluricentrikus nyelvről van szó, problémaként jelentkezhet a kiejtést csak kevésbé tükröző helyesírás és az angol – más nyelvekkel összehasonlítva – igen kiterjedt szókincsének elsajátítása, valamint a szavainak poliszemantikus jellege (egy-egy szavaknak számos, egymástól igen eltérő jelentése lehet). De ne feledkezzünk meg az angol nyelvtanról sem, amely – mint minden természetes emberi nyelv nyelvtana – igen bonyolult és összetett rendszer (elég, ha csupán a névelőhasználat nehézségeire, a két igeaszemlélet, az ún. *common aspect* és a *progressive aspect* időire, ezek alapjelentéseire, valamint a rájuk rakódó különféle mellékjelentésekre gondolunk, amelyek komoly kihívás elé állítják a nyelvtanulót). A fentiek figyelembevételével már jobban érthető a magát lingvistaként meghatározó tolmács, Lomb Kató (1970) reakciója arra a kérdésre, hogy „könnyű-e az angol?” – „Igen, az első tíz év könnyű...” – hangzott a válasz.

A továbbiakban néhány olyan kifejezésről adjuk közre gondolatainkat, amelyek a magyart ért angol hatáshoz kapcsolódnak.

Fullos, filinges, offos, sorry vagyok, old school

A fiatalok szlenggel tarkított beszédében gyakran hallhatunk ilyen mondatokat: *a vacsora nagyon fullos volt* (eredetileg: 'tele, teli', itt: bőséges?), *full random találkoztunk* (teljesen véletlenül), *ez a hely nagyon filinges* (hangulatos?), *ez nekem most offos*, sőt: *ezt offolom* (eredetileg: 'félre, le' itt: felejtős, nem jön be?, ill. ezt kihagyom?), *sorry vagyok* (itt: sajnálom?), *az annyira old school* (régivágású, régimódi, hagyománykövető, itt: idejétmúlt, elavult, régi-es, avított?), az előző generációk még a német *alte Schule* kifejezést használták hasonló értelemben, ez lehet az angol *old school* forrása is. Amint a zárójelben megadott (javasolt) szavak mutatják, természetesen minden esetben használható lehetne magyar megfelelő is, a fiatalok mégis – nyilvánvalóan divatból, valamint a csoporthoz való tartozás jeleként – a „trendibb”, akarom mondani felkapottabb angol kifejezést választják. Probléma leginkább a *fullos*, illetve a *filing* (eredetileg: 'érzés, érzelem'), *filinges* szavakkal van, ezeket ugyanis túl sokszor és túl sok mindenre használják, jelentéstartományuk rendkívüli mértékben kitágult, nem is igazán tudható, hogy pontosan mit jelentenek. Leginkább csak az tűnik egyértelműnek, hogy pozitív értelmű jelzőkről van szó.

HR-es, floor manager, equipment manager, social media

A „HR-es” vagy hivatalosan „HR-munkatárs” az angol *HR (human resources)* ’emberi erőforrások’ kifejezésből ered, előkelőbben még „humánerőforrás-menedzsernek” is nevezik, magát az osztályt pedig, ahol tevékenykedik, „humánerőforrás-menedzsmentnek” hívják, ami szintén az angol *human resources management* tükörfordítása. A magyarban hasonló értelemben régebben a „személyzetis”, „személyzeti felelős” majd a „humánpolitikai előadó”, illetve a „személyzeti osztály” volt használatos. Mára a szakzsargonban a *job interview* kifejezés is elterjedt annak jelölésére, amit régebben „munkaalkalmassági elbeszélgetésnek” neveztek. Magyar megfelelője az angol mintára (és az *interview* angol lexikai elem felhasználásával) alkotott „állásinterjú”, ám a köznyelvben olykor előfordul a „munkainterjú” szó is ugyanebben az értelemben. Jobbára álláshirdetésekből találkozunk a *floor manager*, illetve az *equipment manager* kifejezésekkel, amelyek voltaképpen ’takarítót’, illetve ’raktárost’ jelölnek, és leginkább az angol amerikai változatára jellemző szépitő kifejezések vagy ún. nagyotmondások. Szintén az adott ágazat vagy foglalkozás presztízisének emelése indokolhatja az idegenforgalomban lépten-nyomon használt „desztináció” (angol *destination*) szó használatát. Ez valójában egy luxusjövevényszó, hiszen van rá magyar kifejezés, az „úti cél”, ez viszont a német *Reiseziel* tükörfordítása. Gyakran halljuk közszereplőktől a *social media* kifejezést is, olykor ragozott alakban így: „a social médiában”. Helyette érdemesebb lenne talán a magyarított „közösségi média” kifejezést használni, már csak azért is, mert az angol kifejezés helyes ejtéséhez fonetikai bázist kellene váltani; ugyanis „szösöl média” az angolban – legalábbis ilyen ejtésmóddal – nem létezik (a *social* első szótagjában az *o* diftongusként [ou] ejtendő, a szó végi *a* redukált, míg a *media* szóban az *e* hosszú í-nek hangzik, a szó végi *a* pedig szintén redukált).

High quality, azaz magas minőség?

Helytelennek véljük a reklámokban meglehetősen gyakran szereplő „magas minőség” szókapcsolatot, hiszen az nem más, mint az angol *high quality* ’ua.’ szolgál fordításának az eredménye. Az angol kifejezésnek a magyarban a ’jó minőség’, ha fokozni kívánjuk, a ’kiváló minőség’ felel meg. Érdekes, hogy az angol mintára alkotott „magas minőség” kifejezés mára a németben is meghonosodott (*hohe Qualität*), pedig abban is létezik a *gute Qualität* ’jó minőség’ szókapcsolat.

Artificial Intelligence (AI), azaz mesterséges intelligencia (MI)

Talán az egyik legfélrevezetőbb kifejezés az *Artificial Intelligence (AI)* tükörfordításaként mára már (sajnos) igen széles körben elterjedt „mesterséges intelligencia (MI)”, mivel téveszmén alapul, hiszen mesterséges intelligencia nem létezik (lásd még Gaál 2020). Az intelligencia ugyanis mindig *személyt* feltételez, az csak a személy (korlátozott értelemben esetleg némely nemes vagy szeretett állat, pl. ló, kutya) tulajdonsága lehet, de soha nem egy eszköze. Nem is beszélve arról, hogy az intelligenciához az érzelmek is szorosan hozzátartoznak, gépek, eszközök és alkalmazások pedig érzellemmel nem rendelkeznek. Soha nem a bonyolult feladatokat elvégezni képes gép vagy eszköz (pl. számítógépes program, algoritmus, telefon) az „intelligens” vagy „okos” tehát, hanem az ember (személy), aki megalkotta. Nem a nagy médiafelhajtással „ünnepelt”, meggyőző mondatokat generáló ChatGPT az intelligens, hanem azok az emberek, akik létrehozták azt a matematikai eszköztárat és nyelvi modellt, amelyre ez a csevegőrobot támaszkodik. Ugyanezen ok miatt kifogásolható az *okostelefon* szó használata is, amely nem más, mint az angol *smartphone* szolgái fordítása. A fenti kifejezések létrejöttét nem utolsósorban marketingszempontok motiválhatták, és itt megint eljutunk az amerikai angolra jellemző ún. nagyotmondásig (*tall talk*), mint amikor egyesek nagyképpen „memóriahabbal töltött okospárnának” nevezik azt a polietilén zúzalékkal töltött párnát, amelyen alvás után megmarad a fejünk lenyomata.

Képes szólások tükörfordításai

Ha közszereplőktől vagy magyarra szinkronizált amerikai filmekben azt halljuk, hogy: „pillangók vannak a gyomromban”, „dőlnék ki a csontvázak a szekrényből”, „majd ha a pokol befagy”, vagy „nincs ingyen ebéd”, akkor anglicizmusok ihlette kifejezésekkel vagy azok tükörfordításaival van dolgunk. A fenti képes szólások sorrendben az angol *have butterflies in one's stomach*, *a skeleton in the cupboard/closet*, *a when hell freezes over* és *a there's no free lunch* magyarított megfelelői. Ezen magyar megfelelők némelyike bizonyos változásokon is átesett: a „dőlnék ki a csontvázak a szekrényből” például sem alakjában, sem jelentésében nem pontos megfelelője az angolnak: a „csontváz a szekrényben” jelentésű angol kifejezés eredetileg ugyanis leginkább csak kellemetlen családi titokra, szégyenfoltra utal, míg magyar megfelelője – úgy tűnik – ennél már szélesebb jelentésben használatos. A „majd ha a pokol befagy” ebben a formájában teljesen szükségtelen tükörfordítás, hiszen létezik bevett magyar megfelelője: „majd ha fagy.” *A there's no free lunch* szólás magyar értelmi megfelelője is 'az életben sem-

mit sem adnak ingyen' lehetne. Ami a képes szólások átvételét illeti, rég-től fogva ható tendenciáról van szó. Az angol XX. századtól egyre erősödő hatása előtt például a német volt a magyar szóláskincs egyik legfontosabb forrása. Gondoljunk csak az olyan frazeologizmusokra, mint a „zöld ágra vergődik” (*auf einen grünen Zweig kommen*) vagy a mostanában gyakran hallható „köbe van vésve”, illetve „nincs köbe vésve” (*es ist wie/nicht in Stein gemeißelt*), de felidézhetünk olyan közmondásokat is, mint az „itt van a kutya elásva” (*Hier liegt der Hund begraben*), vagy „a jóllakott ember dicséri a böjtöt” (*Wer satt ist, lobt das Fasten*). S akkor még nem is beszéltünk számos, németből származó társasági formulánkról. Az idő dönti el, hogy ezek az újabb, angoltól érkezett jövevények meghonosodnak-e a nyelvünkben, vagy kihullanak az idő rostáján.

Angol szavak és kifejezések a reklámokban

A médiatartalmakat fogyasztók gyakran tapasztalják, hogy a Magyarországon sugárzott reklámok nyelvében rendszeresen megjelennek idegen nyelvi (a legtöbbször angol) elemek. A reklámnyelvre általában is jellemző, a figyelem felkeltését szolgáló, ún. írásficamoktól (*freak spellings*) ezúttal eltekintve az alábbiakban csupán néhány furcsaságra koncentrálnak. Nevezük most ezeket jobb híján „kiejtésficamoknak”! Az 1990-es években több anglista is felhívta rá a figyelmet, hogy a *lease*, illetve a *leasing* (bérbe ad, ill. bérbe vesz, haszonbérlet,) szó a magyarban *lízing*, a belőle képzett ige *lizingel* formában honosodott meg, jóllehet az angol szóban előforduló szóközi *s* itt nem *z*, hanem *sz* hangot jelöl: *lease* [li:s]. Időközben azonban megjelentek más kiejtésbeli furcsaságok is. Az egyik reklámszlogen például így hirdeti a híres autómárkát: ... *the cars of three diamonds* (... a három gyémánt autói), a probléma csak az vele, hogy a *cars* szóban szereplő szó végi *s* ebben a többes számú szóalakban *z* hangot jelöl [ka:z], nem pedig *sz*-et, ahogyan az a reklámban szerepel. Egy másik reklámban viszont az *answer* ejtismódja hat furcsának, mivel a szó írásképeben szereplő *v* hangot jól hallhatóan kiejtik, holott az valójában nem hangzik sem a szó brit, sem az amerikai ejtismódjában. Nem ismeretes számunkra, hogy a fenti esetekben előforduló „kiejtésficamok” a figyelem felkeltését célozzák-e, esetleg az angol kiejtés valamiféle (nem létező) közép-európai sztenderdhez való hozzáigazítására tett próbálkozások, vagy pusztán figyelmetlenségből elkövetett hibák. Egy mindenesetre bizonyos: helytelen kiejtési mintákat közvetítenek, amelyek a gyakori ismétlés révén sokakban rögzülnek. A fenti angol kiejtési mintának körülbelül annyi realitásuk van, mint az egykor népszerű magyar tévésorozatban a gyerekeinek „lemön pájt” (citromos pitét) sütő takarítónőnek a múlt század 60-as éveinek szocialista Magyarországon.

Szakirodalom

- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1999. A magyar nyelvművelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 9–27.
- Balázs Géza 2016. *Új szavak, kifejezések. A rendszerváltás kisszótára (1990–2015)*. IKU-tár 2. IKU. Budapest.
- Balázs Géza 2023. *Újmédia-kislexikon*. IKU-tár 22. IKU. Budapest.
- Bősze Péter (összeáll.) 2022. Szakavatatlanok véleménye a nyelvről, nyelvünkről, az orvosi nyelvről és a nyelv használatáról – Böngészés a Magyar Orvosi Nyelvben megjelent írásokban. *Magyar Nyelvőr* 38–59. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.1.38>
- Gaál Csaba 2020. Újabb félrevezető fogalom: „mesterséges intelligencia”. *Magyar Orvosi Nyelv* XX/1. 31–4.
- Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.) 2005. *Nyelvművelő kézisztár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Lomb Kató 1970. *Így tanulok nyelveket*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Minya Károly 2007. *Új szavak I. Nyelvünk 1250 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Minya Károly 2014. *Új szavak II. Nyelvünk 800 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Minya Károly 2019. *Új szavak III. Nyelvünk 850 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

További kapcsolódó irodalom

- Frank Tibor 2009. *A világangol: áldás vagy átok? Quo vadis philologia temporum nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe*. In: Bárdosi V. (szerk.). Tinta Könyvkiadó, Budapest. 121–7.
- Pátrovics Péter 2008. Angol és latin. *Édes anyanyelvünk* XXX/3. 8.
- Tótfalusi István 1998. *Idegen idézetek szótára*. Anno Kiadó. Budapest.

Pátrovics Péter

nyelvész, tanszékvezető egyetemi tanár
ELTE BTK Lengyel Filológiai Tanszék
E-mail: patrovics.peter@btk.elte.hu
<https://orcid.org/0000-0002-4226-3576>